

29–30 червня 2021 року в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України відбулася міжнародна наукова конференція «Національна пам'ять у філології: наукова спадщина академіка Віталія Русанівського», присвячена 90-річчю від дня народження видатного українського мовознавця академіка НАН України, багатолітнього директора Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

В. М. Русанівський — автор численних праць з проблем українського та слов'янського мовознавства, міжслов'янських мовних взаємин, історії української літературної мови, стилістики та соціолінгвістики, укладач і відповідальний редактор низки словників, співредактор фундаментального довідкового видання «Українська мова : Енциклопедія», головний науковий редактор «Словника української мови» в 20-ти томах.

У цьому й наступному номерах журнал «Мовознавство» публікує добірку статей, що представляють наукові доповіді, виголошені на конференції, присвяченій ювілярові.

DOI 10.33190/0027-2833-334-2024-1-001

Богдан АЖНЮК

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: azhniuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9496-1544>

МОВНА ІДЕОЛОГІЯ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗМІСТ КОНЦЕПТУ

Стаття присвячена аналізу змістового наповнення терміна *мовна ідеологія* з урахуванням зарубіжних та українських соціолінгвістичних досліджень, у яких він використовується. Під мовною ідеологією дослідники переважно розуміють комплекс поширених переконань про мову, який сформувався в її користувачів і служить поясненням та обґрунтуванням мовної структури й мовної практики. Мовні ідеології не завжди чітко артикульовані й часто складаються з приблизних повсякденних уявлень щодо природи мови та її використання. Звичайно мовна ідеологія виробляється в публічному дискурсі за участю широкого кола учасників. Вона вважається засобом пояснення соціальних відносин і панівних мовних стереотипів та відіграє важливу роль у процесі мовної стандартизації й виробленні мовної політики. На думку дослідників, ідеологія мовної стандартизації ґрунтується на переконанні, що різновид мови, заснований на мовній практиці найпотужнішої суспільної групи, має перевагу над іншими мовними різновидами. На неофіційному рівні мовна ідеологія часто виступає як ефективний чинник так званої політики з відсутнім менеджером, зокрема тоді, коли немає формальних юридичних регуляторів мовної ситуації — законів, механізмів, інституцій.

Цитування: Ажнюк Б. Мовна ідеологія: соціолінгвістичний зміст концепту. Мовознавство. 2024. № 1. С. 3–17. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-001>

Citation: Azhniuk B. (2024). Movna ideolohiia: sotsiolinhvistychnyi zmist kontseptu [Language ideology: sociolinguistic meaning of the concept]. *Movoznavstvo*, (1), 3–17. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-001>

 Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

У статті розглядається питання про структуру мовної ідеології: на думку автора, вона складається з пучка ідеологем, вплив яких може зростати або зменшуватися залежно від сукупності політичних, економічних демографічних та інших змінних. Мовна ідеологія має ядро та периферію, де генеруються нові ідеологеми, впливовість яких з часом може зростати або спадати. Нисхідний (top-down) напрям формування мовної ідеології визначається політикою влади, висхідний (bottom-up) — діяльністю інститутів громадянського суспільства, наукової спільноти, освітян, громадських активістів, ЗМІ і т. ін. Нисхідний і висхідний напрями формування мовних ідеологій, на думку автора, можуть чергуватися або поєднуватися водночас або різночасово.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовна ідеологія, мовна політика, мовне планування, мовні варіанти, стандартизація мови.

У західній соціолінгвістиці вислів *мовна ідеологія* використовується як соціолінгвістичний термін вже майже пів століття. В Україні його почали вживати на початку 2000-х років, щоправда, епізодично. В епоху інформаційних війн актуальність цього терміна для розуміння мовної ситуації та її перспектив повсякчас зростає. У публікаціях різних авторів змістове наповнення вислову *мовна ідеологія* має суттєві відмінності. Це спонукає до пошуку спільних сенсів, які вкладаються в нього різними дослідниками, і конструювання семіотичного каркасу, що став би основою термінологічної розбудови цього соціолінгвістичного концепту.

Початкове визначення терміна *мовна ідеологія* (language ideology), широко цитоване дослідниками вже кілька десятиліть, дав М. Сільверстайн: «Комплекс переконань про мову, який сформувався в її користувачів і служить поясненням та обґрунтуванням мовної структури й мовної практики» [Silverstein : 193]. У подальшому в працях інших дослідників давалися визначення, які сутнісно або в деталях відрізняються від наведеного вище. Зокрема, часто цитують визначення Б. Спольського, на думку якого «мовні ідеології — це історично зумовлені дискурсивні конструкти, вбудовані в щоденну мовну практику, що формулюють наші уявлення про природу мови, її цінність та функції» [Spolsky, цит. за: Siiner, L'nyavskiy-Ekelund : 31].

Я. Бломмаерт звертає увагу на те, що уявлення й переконання про мову не просто постулюються, а концептуалізуються внаслідок «мовно-ідеологічних дебатів» («language ideological debates») [Blommaert 1999 : 1–2], які відбуваються переважно в медійному середовищі. Це дискурсивний процес, що може розгортатися досить повільно, виявляючи крок за кроком складні взаємозв'язки між етнокультурними, комунікативними, історичними та соціальними чинниками.

Важливі особливості аналізованого концепту зауважують П. Кроскріті й М. Філд. На їхню думку, мовна ідеологія — це «уявлення про мову й мовлення та відчуття мови й мовлення, які належать носіям мови і мовним спільнотам» [Kroskrity, Field : 4]. Раціональний компонент, який домінує у визначеннях Спольського і Сільверстайна (комплекс переконань; дискурсивний конструкт), вони доповнюють сенсорним — його передає слово *відчуття*. Автори звертають увагу на те, що мовна ідеологія має комбіновану індивідуалістсько-колективістську природу — її генераторами й носіями виступають як окремі особи, так і мовні спільноти.

Гіпертрофовано узагальнене визначення А. Рамзі — «сукупність спільних уявлень про природу мови на рівні здорового глузду» [Rumsey : 346] —

дублює в загальних рисах визначення М. Сільверстайна. Попри те що термін *мовна ідеологія* ще не отримав загально визнаної дефініції та чітких теоретичних обрисів [Mallikarjun : 270], більшість дослідників, яка його вживає, взагалі не наводить будь-яких визначень, залишаючи розуміння терміна на розсуд читачів.

Автори низки статей слушно звертають увагу на те, що мовна ідеологія виступає посередником між мовою та суспільним устроєм [див., напр.: Piller : 920; Woolard 1994 : 72]. К. Вулард називає цей концепт інтелектуальним містком між мовознавством і соціологією, що пов'язує мікрокультуру комунікативної діяльності з різноманітними аспектами політичної та економічної влади, питаннями соціальної нерівності та мікросоціальними обмеженнями мовної поведінки. Мовні ідеології тісно пов'язані з соціополітичними та соціокультурними ідеологіями [Blommaert 2005 : 171], вони «стосуються не тільки мови, а й ідентичності, естетики, моралі, епістемології» [Woolard 1998 : 3], визначають мововживання, яке зі свого боку впливає на формування мовних ідеологій. На думку І. Піллер, мовна ідеологія більшою мірою соціологічний концепт, ніж мовознавчий, і як будь-якому соціальному явищу їй притаманна упередженість, багатоаспектність і змагальність [Piller : 920].

Мовні ідеології лежать в основі того, як люди сприймають мову та її різновиди і їх соціальну цінність [Abtalian, McDonough Quinn : 139]. У масовій свідомості мовні ідеології можуть існувати як у вигляді мовчазних припущень щодо мови та її використання, так і у вигляді експліцитних формулювань, що оприявнюють ці припущення і згодом тиражуються у вигляді цитат, прецедентних висловлювань, алюзій, мемів. На важливу рису мовних ідеологій — їх «розмитість» і «повсякденність» — звертає увагу Г. М. Яворська, аналізуючи мовну ситуацію в Молдові. «Головною ознакою мовних ідеологій є те, що вони сприймаються як даність і таким чином не потребують критичного осмислення. Мовні ідеології реалізуються у вигляді “розмов про мову” і проявляються у вигляді повсякденних суджень на тему мови, притаманних тій чи тій спільноті» [Яворская : 354].

Представляючи певні комплекси уявлень соціально значущих груп, мовні ідеології виконують важливі суспільні функції. Це виявляється, зокрема, у так званій ідеології нормативної мови (*standard language ideology*) [Johnson, Ricento : 12], яка ґрунтується на переконанні, що певний різновид національної мови, зазвичай той, що представляє мовну практику найпотужнішої соціальної групи, є відносно однорідним і має перевагу над іншими мовними різновидами як більш вишуканий, розвинений і престижний. На рівні художньої образності наочним втіленням такої ідеології є погляди професора Г. Хігінса зі знаменитої п'єси Б. Шоу «Пігмаліон».

Більшість сучасних мовних ідеологій ґрунтуються на принципі стандартизації норм мовної поведінки, спільних для всього населення і запереченні гібридних та двозначних форм мовної поведінки [Spotti]. Попри те що нормативною мовою послуговуються далеко не всі члени суспільства, і навіть не їхня більшість, ідеологія нормативності загально визнана, вона концептуалізує високий соціальний статус саме цієї форми мови, відображаючи і значною мірою виправдовуючи вияви соціальної нерівності, які вона символізує. У цьому контексті показовим є ставлення до нормативної англійської мови в її американському варіанті (*Standard American English*). У США це єдино можливий засіб комунікації в державному управлінні, ви-

робничій діяльності й бізнесі, судах, освіті, засобах масової інформації тощо [Lippi-Green : 63–76]. На противагу цьому такі мовні різновиди, як афроамериканська англійська мова (African American English), південна англійська мова (Southern English), іспансько-англійська мова (Spanglish) і т. ін. вважаються неприйнятними для зазначених вище потреб. Носіїв цих мов часто вважають інтелектуально недорозвинутими, лінивими, соціально стигматизованими [Piller : 921].

На думку одного з основоположників соціолінгвістики Е. Хаугена, стандартизація народної мови — це національна необхідність [Haugen : 927]. Нація — це суспільство, що об'єднує родинні, племенні й регіональні спільноти, вона заохочує взаємну лояльність цих спільнот і водночас запобігає виникненню лояльностей до інших націй [McCrea : 11]. Цього можна досягти завдяки внутрішній згуртованості, з одного боку, і розмежуванню із зовнішнім світом, з другого. Ідеальна комунікативна ситуація для досягнення такої мети — інтенсивна й безперешкодна комунікація всередині нації, для чого потрібна спільна літературна мова, у західній термінології — стандартна мова (standard language) [Haugen : 928].

Мовні ідеології радше фрагментовані, ніж монолітні. Вони представляють інтереси соціальних груп не безпосередньо, а взаємодіючи з цілим комплексом уявлень і стереотипів, що склалися в минулі епохи. Мінливість різноаспектних параметрів мовних ідеологій відображає їхній суспільний функціонал: соціальні ролі мінливі й множинні, вони формуються на перетині класових, гендерних, вікових, релігійних, світоглядних та інших соціальних змінних [Piller : 921; Blackledge : 26; Mallikarjun : 272].

В останні десятиліття на формування мовних ідеологій дедалі відчутніший вплив справляють неоліберальні ідеології вільного ринку. Неоліберальний капіталізм прихильно ставиться до міграції, пов'язуючи з нею зростання людського ресурсу та підвищення конкурентоспроможності економіки. Протилежне ставлення до міграції в значній частині американського суспільства та в європейських країнах, де посилюється занепокоєність впливом прибульців з країн так званого глобального півдня (Азії, Африки, Південної Америки), в якому американці та європейці схильні вбачати загрозу для своїх традиційних суспільних цінностей і навіть для національної єдності. Одним з потужних засобів протистояння відцентровим соціокультурним тенденціям була й залишається ідеологема «одна держава — одна мова» [Blackledge : 29–30].

Більшість дослідників визнає, що порівняно з національним прапором або гімном мова — значно важливіший символ. Її націєтворчий потенціал виявляється, зокрема, в тому, що вона є унікальним будівельним матеріалом для так званого уявляння нації [Blackledge : 30]. На думку Б. Андерсона, нації — це фантазійні політичні спільноти, створені людською уявою, адже більшість їх членів ніколи не зустрінуться й не побачать один одного [Anderson : 6]. На рівні повсякденної свідомості вважається природним, що мова представляє народ або державу. Символічна роль мови настільки вагома, що навіть у багатомовних суспільствах після утворення національної держави з її бюрократичним апаратом, культурними, релігійними й освітніми інститутами ідеологія монолінгвізму набуває вирішального значення, проникаючи в усі соціальні прошарки [Heller : 374].

У Європі особливу роль у становленні ідеології монолінгвізму відіграла Французька революція. Тільки спільна для всіх мова могла стати носієм

її ідеалів. Місцеві говірки й діалекти (так звані патуа) були для цього непридатними. Говіркова фрагментованість мовного простору сприймалася як перешкода для ширення революційних ідей, таким чином, революція стала потужним катализатором мовної політики «офранцузування» діалектних ареалів [Schiffman : 95]. Сьогодні викликає подив, що в рік проголошення Декларації прав людини й громадянина (1789), ідеологічної основи французької нації [Kamusella 2009 : 24], тільки незначна частина населення держави розуміла мову, якою написано цю Декларацію [Blackledge : 30]. Ось чому з 1794 р. закон заборонив використання у Франції будь-яких мов і діалектів, крім нормативної французької мови, у державному управлінні, освіті та інших публічних сферах [Kamusella 2006 : 71].

Соціолінгвісти й політологи звертають увагу на конгруентність ідеологій національної держави й державної мови [McCrea : 11]. Зокрема, єдність Франції невіддільна від єдності французької мови; кажучи словами одного з дослідників, «французька мова — це не один з основоположних елементів сучасної французької ідентичності, а її основоположний елемент» [McCrea : 10]. Так само як Французька Республіка «єдина й неподільна» (*une et indivisible*), французька мова й французький націоналізм єдині й неподільні також [Hobsbawm : 18]. Цю ідеологічну концепцію відображає, зокрема, й рішення Конституційної Ради Франції, яка в 1999 р. ухвалила, що Європейська хартія регіональних або міноритарних мов, на той час уже підписана від імені держави міністром закордонних справ, становить загрозу для національної єдності, суперечить Конституції Французької Республіки і тому не може бути ратифікована [Judge : 141].

Порівнюючи французьку й англійську мовні ідеології, Д. Естіваль і А. Пеннікук звертають увагу на те, що французька ідеологія була централізаторською і здійснювалася за активної участі такого потужного інституту, як Французька академія, унаслідок чого словники французької мови, зокрема «Словник французької академії» (*Le Dictionnaire de l'Académie française*), а також комерційні словникові проекти, такі як Larousse і Robert, завжди керувалися певними обмеженнями при доборі лексичного матеріалу і включенні тих чи інших лексичних одиниць в їхні реєстри. На противагу цьому «Оксфордський словник англійської мови» (*The Oxford English Dictionary*) дотримувався принципу інклюзивності, конструюючи англійську мову як демократичну, таку, що формувалася й регулювалася радше з низів (*bottom-up language*), ніж з верхів (*top-down language*). Разом з тим англійська й французька мовні ідеології мають багато спільного, зокрема вони визнають символічну роль кожної з мов для збереження національної ідентичності та імперативну необхідність національної мовної норми [Estival, Pennycook : 337].

Один з важливих аспектів досліджуваного концепту — де починається формування мовної ідеології і який напрямок її розвитку. Нисхідний напрямок (*top-down language ideology*) походить від влади і визначається нормативними актами, що регламентують сферу застосування мови (або мов) та мовні норми, а також практичною діяльністю владних органів щодо зміни або збереження незмінною мовної ситуації в країні. Широкий загал може по-різному реагувати на директиви влади, приймаючи, відкидаючи або модифікуючи їх залежно від сукупності широкого спектру соціокультурних чинників. Висхідний напрямок (*bottom-up language ideology*) формується на низовому, неформальному рівні, зокрема завдяки діяльності інститутів гро-

мадянського суспільства, наукової спільноти, освітян, громадських активістів, ЗМІ і т. ін. [Blackledge : 40]. Нисхідний і висхідний напрямки формування мовних ідеологій можуть чергуватися або поєднуватися в тій самій країні водночас або різночасово.

Переважно мовні ідеології є складниками ширших ідеологічних проєктів [Philips : 558]. Включеність мови в проєкти державного будівництва була й залишається найбільшим джерелом мовних ідеологій, описаних у науковій літературі. Мова — активний учасник творення нації як колективного Я; завдяки мові нація має свою назву (болгари, вірмени, шведи), історичну пам'ять, комунікативне середовище, культурний простір¹. Яскравий приклад успішної мовної ідеології — відновлення мови іврит у Державі Ізраїль. Єврейська еліта від початку обрала ідеологію монолінгвізму на протигагу тисячолітньої багатомовності єврейського народу в діаспорі [Perelmutter : 537]. Сьогодні іврит невід'ємний від державного організму Ізраїлю. Він витісняє з освітньо-культурної діяльності діаспорні єврейські мови, такі як їдиш, ладино та ін., у тих країнах, де вони були основними мовами етнічних єврейських осередків.

Попри свій неформальний статус мовна ідеологія справляє потужний вплив на нормотворення. Характерний приклад Ісландії, влада якої приділяє велику увагу плеканню національної ідентичності та збереженню в сучасній ісландській мові тих рис, які споріднюють її з мовою далеких предків, відображеною в старовинних ісландських сагах [Albury : 358]. Владні органи заохочують використання ісландських неологізмів замість запозичень з англійської мови, і це знаходить підтримку в суспільстві [Hilmarsson-Dunn, Kristinsson].

Питання розвитку ісландської мови — актуальний компонент суспільного дискурсу в цій країні [Hálfðanarson : 56]. Загальнодержавне опитування, проведене в 1987 р. Інститутом Геллапа, показало, що три чверті населення висловилися за всебічну підтримку ісландської мови [Hilmarsson-Dunn, Kristinsson : 220]. Мають велику популярність радіо- й телевізійні програми з мовних питань за участю мовознавців, політиків, урядовців, освітян, журналістів та ін., а також різноманітні вікторини й конкурси на краще знання ісландської мови. Широко відома фірма Mjólkursamsalan, продукція якої становить близько 90% від виробництва молочних продуктів у країні, друкує на рекламній продукції ісландські приказки та граматичні правила, а також надає стипендії та гранти дослідникам ісландської мови [Holmarsdottir : 388].

Коли мова опиняється під загрозою, зростає актуальність есенціалістської ідеології — щоб належати до спільноти X, ти повинен говорити мовою X — та пуристичної ідеології — існує тільки одна правильна мовна форма і один правильний спосіб висловитися [Abtalian, McDonough Quinn : 139]. Носії есенціалістської ідеології пов'язують мову з конкретною спільнотою і ототожнюють втрату мови із втратою культури. Мовні ідеології відбивають уявлення не лише про нинішній стан мови, а й про те, якою вона мала б бути або якою має стати в майбутньому [Philips : 557]. Характерний приклад — діяльність норвезького мовознавця І. Осена — творця одного з різновидів

¹ Визначення нації, запропоноване Е. Смітом, включає більшість із цих складників: «населення, що має свою назву, населяє історичну територію (батьківщину) і має спільні міфи й історичну пам'ять, спільну культуру, єдину господарську систему і спільні для всіх права й обов'язки» (Smith : 3).

норвезької мови, відомого як нюношк (букв. «нова норвезька мова»). Він керувався переконанням, що справжня народна норвезька мова має бути створена на матеріалі норвезьких говірок, не засмічених впливом данської мови, яка панувала в країні близько 400 років [Omdal : 2389]. За його уявленнями, вона повинна замінити букмол — своєрідну суміш норвезької й данської мов, якою й сьогодні користується понад 80% населення держави. І. Осен особисто збирав діалектний матеріал для створення «справжньої» норвезької мови і став одноосібним творцем її граматики (1864) і словника (1873). Спочатку створена ним мова називалася лансмол (landsmål, букв. «мова країни»), а згодом була перейменована в нюношк (nynorsk, букв. «новонорвезька»).

За останні пів століття кількість учнів, які навчаються мовою нюношк зменшилася з 17% до 14%. Основний ареал її використання — чотири адміністративні округи на заході країни, де зосереджено 86% учнів, які нею навчаються [Hogan-Brun et al. : 254]. Зменшенню кількості носіїв мови нюношк сприяє подальша урбанізація країни: у містах вона завжди мала слабші позиції. Важливим показником вразливості її соціальних позицій є майже цілковита відсутність нюношку в комерційній рекламі [Hogan-Brun et al. : 255]. Дослідники відзначають ідеологічну заангажованість прихильників нюношку і підкреслюють важливість цієї мови для збереження й відтворення національної ідентичності, тоді як користувачі букмолу цінують насамперед функціональний ресурс мови — точність і влучність висловлення.

У контексті проблем чистоти норвезької мови одним з викликів залишається інтенсивний вплив англійської, що сприймається як загроза для збереження національної самобутності і нюношку, і букмолу. В орфографічній практиці взаємодіють суперечливі тенденції: попри те що відповідно до рішення Мовної ради англійські запозичення мають писатися на норвезький лад (наприклад, *sørvis*, що відповідає англійському *service*), на практиці переважає англійське написання (*service*) цього та інших подібних слів. Разом з тим давніші запозичення, зокрема з французької мови, пишуть за нормами норвезького правопису, наприклад, *sjåfør* «водій автомобіля, шофер» [Hogan-Brun et al. : 255].

Між мовними ідеологіями можуть виникати конфлікти, що важливо враховувати при плануванні освітнього процесу. На думку М. Фарр і Дж. Сонг, при цьому особливе значення мають дві мовні ідеології: ідеологія мовної стандартизації та ідеологія монолінгвізму. Попри те що в науковій літературі їх часто описують як окремі феномени, насправді вони функціонують разом [Farr, Song : 651].

Дослідження проблем мовного зсуву й ревіталізації мов є сьогодні однією з найважливіших ділянок застосування аналізованого концепту [див., напр.: Kroskriteri, Field; Messing] як у теоретичній, так і в практичній площині. Мови переважно опиняються під загрозою занепаду або зникнення внаслідок дії колоніальних мовних ідеологій і пов'язаної з цим мовної політики. Це так звані негативні мовні ідеології [Philips : 566]. У постколоніальних суспільствах вони можуть формуватися значною мірою спонтанно під впливом економічних, освітніх та інших соціокультурних чинників [Kiramba : 291–312]. Показовою в цьому відношенні є ситуація в Кенії, що звільнилася від британського правління в 1963 р. Офіційними мовами Кенії є англійська і кісвагілі, остання, згідно з конституцією, є також національною мовою. У країні, де існують за приблизними підрахунками понад 60 живих мов [там само : 2], мова колишніх колонізаторів — англійська — посідає панівне ста-

новище. Нею ведеться навчання в освітніх закладах, починаючи з четвертого класу. Англійська мова символізує успіх, а її незнання асоціюється з низьким рівнем розумового розвитку й життєвими невдачами [там само: 2–3]. Значна частина молоді та їхні батьки стають на бік проанглійської мовної ідеології (English-only language ideology). Таким чином, прагнення успіху, кар'єрного й соціального зростання стає зняряддям лінгвоциду.

Роль мовної ідеології як регулятора мовної поведінки особливо значуща на низовому, неформальному рівні, куди вплив офіційних норм і приписів не сягає, або він дуже ослаблений. Імпліцитний, нечітко артикульований характер мовної ідеології на рівні повсякденної «народної культури» робить її більш впливовою [Farr, Song : 654]. По суті мовна ідеологія починає виконувати на цьому рівні роль оператора мовної політики («з відсутнім менеджером») («policy with the manager left out») [Albury : 359].

Мовна ідеологія пов'язана з соціальною й політичною еволюцією суспільної свідомості, що проходить у своєму розвитку різні стадії. Це можна простежити на прикладі Ірландії. Варто пригадати, що на зорі ірландської незалежності національні еліти плекали надії на функціональне відродження ірландської мови. Їхнім відображенням стало афористичне висловлення одного з провідних борців за вільну Ірландію, автора її конституції, третього президента країни Е. Де Валери: «Краще Ірландія з її мовою, але без свободи, ніж вільна Ірландія без мови» [Edwards : 55]. Від часу проголошення цієї країною незалежності в 1922 р. суспільні настрої зазнали змін. Спочатку в полі зору були загальнонаціональні інтереси, потім інтереси ірландськомовної меншини, а тоді на зміну їм прийшли неоліберальні індивідуалістичні цінності. Відповідно змінювався ідеал: спочатку це була ірландськомовна нація, потім ірландськомовна меншина в регіонах, що називаються гетлтахти, а потім фрагментована «ірландська» спільнота, в складі якої є окремі носії ірландської мови [Watson : 76]. По суті ірландський народ упритул підійшов до напівкосмополітичної мовної ідеології. Він спроможний тільки на символічну підтримку своєї мови як своєї емблеми ірландськості (a badge of Irishness) [Watson : 78] і задоволений уже самим фактом її існування. Навіть фрагментарне знання ірландської мови в обсязі кількох поширених слів, фраз, етикетних формул вважається ознакою лояльності до національної мовної спадщини. Ідеологію асимілятивного білінгвізму, що сьогодні не має альтернатив, відображає ірландський вислів *cúpla focal* «кілька слів»: щоб бути ірландцем не обов'язково говорити ірландською мовою, досить знати бодай кілька слів [Walsh : 335]. Можна провести паралель з іншою характерною ознакою ірландської ідентичності — католицизмом: виявляється, щоб бути ірландцем не обов'язково бути ревним католиком, досить символічної участі в церковних ритуалах [Watson : 78]. Така символічна пов'язаність із мовою й релігією віддзеркалює космополітичний неоліберальний погляд на світ, у якому всі люди рівні в правах і можливостях та мінімально пов'язані з традиціями й інститутами етнокультурної спадщини.

Різні автори можуть називати однакові або подібні типи мовних ідеологій по-різному. У соціолінгвістичній літературі типологічні класифікації радше рідкість, ніж правило. Для прикладу наведемо таку таксономію: «Існує чотири ідеології, що стосуються мовного планування: мовна асиміляція, мовний плюралізм, вернакуляризація та інтернаціоналізм» [Septianasari : 105]. Ідеологія асиміляції зобов'язує суспільство засвоювати домінуючу мову; таку політику провадять Франція, США, Філіппіни та ін. Лінгвістичний плюра-

лізм передбачає використання двох або більшої кількості мов, подібно до Сингапуру, Бельгії, Канади та ряду інших країн. Ідеологія інтернаціоналізму полягає в тому, що некорінна мова приймається як мова-посередник або офіційно, або для певного кола потреб, таких як освіта чи торгівля (наприклад, використання англійської мови в Сингапурі). Вернакуляризація полягає у використанні корінної мови як офіційної, наприклад, індонезійської (Bahasa Indonesia) в Індонезії [Septianasari : 105].

Відношення між мовною ідеологією і мовною політикою не завжди прямолінійні й однозначні. Часто відмінні ідеології лежать в основі однакової мовної політики, і навпаки, та сама ідеологія приводить до відмінних типів мовної політики. Наприклад, ідеологія англійської одномовності в США мала на меті асиміляцію двох різнотипних об'єктів: 1) підпорядкування північноамериканських індіанців через позбавлення їх мови й культури і 2) культурну асиміляцію європейських іммігрантів через їх структурну інкорпорацію в американське суспільство [Farr, Song : 654].

Прикладом співіснування в мовній ідеології відцентрових і доцентрових тенденцій може бути іспанська мова. Зовнішньополітична стратегія, що отримала назву іспанофонія (Hispanofonía), ініційована іспанським урядом наприкінці 1980-х років, спиралася на ідеологію, що почала утверджувати в іспанськомовному світі постколоніальний порядок, і водночас стала викликом національній ідентичності самих іспанців [Del Valle]. Одним з потужних мотиваторів іспанофонії стала комодифікація мови, тобто сприйняття її як ресурсу, що має свою споживчу вартість, умовно кажучи, як товарний продукт. У цьому контексті комунікативний простір іспанськомовних країн розглядається як ареал застосування маркетингових технологій, де мовна й етнокультурна спорідненість потенційних покупців і продавців обіцяє переваги бізнесового характеру.

Мовна політика з позицій ідеології іспанофонії зосереджується на вирішенні двох основних завдань: забезпеченні єдності іспанської мови і сприянні її поширенню у світі. Іспанська королівська академія докладає зусиль для зміцнення зв'язків з Південною Америкою, зокрема через співпрацю з Асоціацією академій іспанської мови, створеною з ініціативи Мексики в 1951 р. Для поширення у світі іспанської мови та піднесення її міжнародного престижу іспанський уряд заснував у 1991 р. Інститут Сервантеса, що має відділення й центри в 45 країнах світу. До складу його правління входить прем'єр-міністр та деякі інші міністри, офіційний голова правління Інституту Сервантеса — король Іспанії; генерального директора інституту призначає іспанський уряд [Moreno-Fernandez : 103]. Одне з його ключових завдань — валоризація іспанської мови в міжнародному інформаційному просторі, зокрема в культурно-освітній та бізнесовій сферах. Нормотворення іспанської мови в контексті глобалістської мовної ідеології вимагає виходу за межі Піренейського півострова й опори на ширшу емпіричну базу із залученням латиноамериканського мовного матеріалу. Входять у обіг поняття «всеіспанська граматики» й «поліцентрична мовна норма» [Puigolar : 88], що передбачають урахування мовних особливостей колишніх іспанських колоній.

У публікаціях українських дослідників спектр застосувань терміна *мовна ідеологія* дещо вужчий, порівнюючи із зарубіжними джерелами, і має свою специфіку. Наприклад, В. Кулик пропонує таку типологічну класифікацію: ідеології ідентифікації, розуміння та чистоти [Кулик : 324]. Ідеологія іденти-

фікації визначається роллю мови як стрижня національної ідентичності — метафоричного скарбу, який нинішнє покоління отримало від попереднього і зобов'язане передати наступному. На противагу цьому ідеологія розуміння розглядає мову насамперед як комунікативний інструмент безвідносно до національної ідентичності, обов'язку перед предками й нащадками і т. ін.; для неї важливий виражальний ресурс мови, багатство лексики, унормованість і кодифікованість мови на різних ієрархічних рівнях. Ідеологія чистоти, на думку В. Кулика, «найяскравіше виявляється в уявленнях, пов'язаних з оцінюванням якості мовлення та ставленням до різновидів, сприйраних як відхилення від стандарту, наприклад, суржику» [там само : 324].

Аналізуючи мовні ідеології в пострадянській Україні, В. Кулик виходить з того, інтереси яких мовних груп ці ідеології явно чи неявно обстоюють, застерігаючи, однак, «від припущення про автоматичну відповідність між мовною ідентичністю ідеологів та групою, яку вони прагнуть представляти» [там само : 327]. Виходячи з принципу етномовної ідентифікації, він убачає (на час опублікування статті) наявність в Україні двох ідеологій: українофонної, що домагається утвердження панівного становища української мови в усіх сферах суспільного життя та зведення російської до суто меншинного рівня, та русофонної ідеології, згідно з якою головним визначником етнокультурної ідентичності особи є мова повсякденного вжитку, а «російськомовне населення» незалежно від його національності чи «рідної мови» є головним чинником збереження постколоніального статус-кво.

У подібному ракурсі інтерпретує аналізоване поняття С. Дель Гаудіо, наводячи порівняння України з Білоруссю. Офіційний «білінгвізм» білоруського типу (з фактичним домінуванням російської мови) він вважає рудиментом «радянської мовної ідеології», що перешкоджає розвитку й поширенню в державі «національної мовної ідеології» [Del Gaudio : 353]. У радянський період в Україні та Білорусі носії російської мови символічно ідентифікували себе з правлячою верхівкою, головним осередком якої була Москва, і зневажливо ставилися до корінних мов, що негласно вважалися мовами відсталих селяків, придатними тільки для фольклору, народних пісень, казок тощо. Попри те що українську й білоруську офіційно визнавали окремими літературними мовами, неофіційна мовна ідеологія, до формування якої був причетний партійний апарат і радянські репресивні органи, на рівні дискурсивних практик опускала ці мови до рівня діалектів російської мови, тобто до того статусу, який за ними визнавала дорадянська офіційна доктрина Російської Імперії [Kamusella 2006 : 82].

Мовні ідеології, про які йшлося вище, пов'язані з конкретною національною мовою, конкретним народом і державою. Однак мовна ідеологія може охоплювати й значно ширший ареал. Ідеться про ідеологію мовного розмаїття (linguistic diversity), яка визначає мовну політику Європейського Союзу. Вона офіційно закріплена в статті 30 Договору про Європейський Союз: «Європейський Союз поважає культурне та мовне розмаїття країн-учасників і підтримує збереження й розвиток європейської культурної спадщини». Існують міжнародні юридичні інструменти, призначені захищати міноритарні мови, насамперед так звані zagrożені мови, зокрема Рамкова конвенція про захист національних меншин та Європейська хартія регіональних або міноритарних мов [детальніше див.: Бестерс-Дільгер].

Наведені вище міркування дослідників та спостереження за розвитком мовної ситуації в Україні і мовних ситуацій в інших країнах світу дають під-

стави для деяких узагальнень щодо сутності концепту «мовна ідеологія». Насамперед варто звернути увагу на те, що мовна ідеологія — явище радше дифузне, ніж монолітне. Її багатовимірність і різноаспектність дають підстави для застосування емічного підходу до моделювання структури цього феномену [див. також: Albury : 361]. Мовну ідеологію можна визначити як комплекс ідеологем про мову, що пов'язані внутрішньою гравітацією. Питома вага кожної з ідеологем різна, найбільш впливові з них становлять концептуальне ядро мовної ідеології. Менш важливі периферійні ідеологеми можуть з часом втрачати своє значення й зникати або навпаки нарощувати свій потенціал і зміщуватися від периферії концепту до його центру. Зростання впливовості певних ідеологем в одному з мовних ареалів може спричиняти виникнення локальних різновидів мовної ідеології, адаптованих до специфіки регіону або мікрорегіону. Мовно-ідеологічний консенсус може формуватися в межах макрорегіону, як це відбувається, наприклад, з ідеологемами «мовне розмаїття» або «гендерне реформування мови», що охоплюють доволі широке коло мов, як генетично споріднених, так і неспоріднених.

ЛІТЕРАТУРА

- Бестерс-Дільгер Ю. Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 94–99.
- Кулик В.М. Мовні ідеології в українському медійному дискурсі. *Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 33. С. 321–338.
- Яворская Г. М. Языковые конфликты и языковые идеологии в Молдове (на материале анализа фокус-групп). *Studia linguistica*. 2011. Вип. 5. Ч.1. С. 349–361.
- Abtashian R. M., McDonough Quinn C. Language Shift and Linguistic Insecurity / K. A. Hildebrandt, C. Jany, W. Silva (eds.). *Language Documentation & Conservation. Special Publication. Documenting Variation in Endangered Languages*. 2017. N 13. P. 137–151.
- Anderson B. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso, 2006. 240 p.
- Albury N. J. Language attitudes and ideologies on linguistic diversity / A. C. Schalley, S. A. Eisenchlas (eds.). *Handbooks of Applied Linguistics*. Berlin; Boston : De Gruyter Mouton, 2020. P. 357–376.
- Blackledge A. Monolingual ideologies in multilingual states: Language, hegemony and social justice in Western liberal democracies. *Estudios de Sociolingüística*. 2000. N 1 (2). P. 25–45.
- Blommaert J. *Discourse: A critical introduction*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 299 p.
- Blommaert J. The debate is open / J. Blommaert (ed.). *Language ideological debates*. Berlin : Mouton de Gruyter, 1999. P. 1–38.
- Del Gaudio S. Russian as a non-dominant variety in post-Soviet states: a comparison / R. Muhr, C. Amorós Negre et al. (eds.). *Exploring Linguistic Standards in Non-Dominant Varieties of Pluricentric Languages*. Wien : Peter Lang Verlag. 2013. P. 343–362.
- Del Valle J. U. S. Latinos, la hispanofonía, and the language ideologies of high modernity / C. Mar-Molinero, M. Stewart (eds.). *Globalisation and Language in the Spanish-Speaking World*. London ; New York : Palgrave, 2006. P. 27–46.
- Edwards J. *Language, Society and Identity*. Oxford : Basil Blackwell, 1988. 245 p.
- Estival D., Pennycook A. L'Académie française and Anglophone language ideologies. *Language Policy*. 2011. N 10. P. 325–341.
- Farr M., Song J. Language Ideologies and Policies: Multilingualism and Education. *Language and Linguistics Compass*. 2011. N 5 (9). P. 650–665.
- Hálfdanarson G. From Linguistic Patriotism to Cultural Nationalism: Language and Identity in Iceland / A. K. Isaacs (ed.). *Languages and Identities in Historical Perspective*. Pisa : Edizioni Plus, 2005. P. 55–67.

- Haugen E. Dialect, language, nation. *American Anthropologist*. 1966. N 68. P. 922–935.
- Heller M. Language choice, social institutions and symbolic domination. *Language in Society*. 1995. N 24. P. 373–405.
- Hilmarsson-Dunn A., Kristinsson A. P. The language situation in Iceland. *Current Issues in Language Planning*. 2010. N 11(3). P. 207–276.
- Hobsbawm E. Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 206 p.
- Hogan-Brun G., Haug D. T. T., Kessler S. H. I. Processes of Language Standardization in Norway and Lithuania: A Comparative Analysis / K. Maier (ed.). *Nation und Sprache in Nordosteuropa im 19*. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2011. P. 241–257.
- Holmarsdottir H. Icelandic: A Lesser-used Language in the Global Community. *International Review of Education*. 2001. N 47(3–4). P. 379–394.
- Johnson D. C., Ricento T. Conceptual and theoretical perspectives in language planning and policy: situating the ethnography of language policy. *International Journal of the Sociology of Language*. 2013. N 219. P. 7–21.
- Judge A. Linguistic policies and the survival of regional languages in France and Britain. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007. 280 p.
- Kamusella T. The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. 1168 p.
- Kamusella T. The normative isomorphism of language, nation, and state: the case of Central Europe / W. Burszta, T. Kamusella, S. Wojciechowski (eds.). *Nationalisms Across the Globe: An Overview of Nationalisms of State-Endowed and Stateless Nations*. 2006. Vol 2. P. 57–92.
- Kiramba L.K. Language ideologies and epistemic exclusion. *Language and Education*. 2018. N 32(2). P. 1–22.
- Kroskirty P. V., Field M. C. Introduction. Revealing Native Americans Language Ideologies / P. V. Kroskirty, M. C. Field (eds.). *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices, and Struggles in Indian Country*. Tucson : University of Arizona Press, 2009. P. 3–28.
- Lippi-Green R. English with an accent: Language, ideology, and discrimination in the United States. 2nd ed. London : Routledge, 2012. 354 p.
- Mallikarjun M. Language Ideologies and Multilingualism: Discourses of the Loss of Language. *Language in India* 2018. Vol. 18 (5). P. 269–290.
- McCrea P. S. Standard Republican French and French Nationalism / E. Khachaturyan (ed.). *Language — Nation — Identity: The «Questione della Lingua» in an Italian and Non-Italian Context*. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2015. P. 8–28.
- Moreno-Fernandez F. The Cervantes Institute / M. Byram (ed.). *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. 2nd ed. London : Routledge, 2011. P. 103.
- Omdal H. Language Planning: Standardization / H. von Ulrich Ammon et al. (eds.). *Sociolinguistics. Handbooks of Linguistics and Communication Science*. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2006. P. 2384–2394.
- Perelmutter R. Israeli Russian in Israel / B. Hary, S. Bunin Benor (eds.). *Languages in Jewish Communities, Past and Present*. Berlin; Boston : Walter De Gruyter, 2018. P. 520–543.
- Philips S. U. Language Ideologies / D. Tannen, H. E. Hamilton, D. Schiffrin (eds.). *The Handbook of Discourse Analysis*. 2nd ed. S. l. : John Wiley & Sons, 2015. P. 557–575.
- Piller I. Language ideologies / K. Tracy, C. Ilie, T. Sandel (eds.). *The International encyclopedia of language and social interaction*. West Sussex : Wiley-Blackwell, 2015. Vol. 2. P. 917–927.
- Pujolar J. Bilingualism and the nation-state in the post-national era / M. Heller (ed.). *Bilingualism: A Social Approach*. New York : Palgrave, 2007. P. 71–95.
- Rumsey A. Wording, Meaning, and Linguistic Ideology. *American Anthropologist*. 1990. N 2 (2). P. 346–361.
- Schiffman H. F. *Linguistic culture and language policy*. New York : Routledge, 1996. 364 p.
- Septianasari L. Language Trajectory and Language Planning in Maintaining Indigenous Language of Lampung. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2017. Vol. 82. P. 104–108.
- Siiner M., L'nyavskiy-Ekelund S. Priming Language Political Issues as Issues of State Security: A Corpus-Assisted Discourse Analysis of Language Ideological Debates in Es-

- tonian Media Before and After the Ukrainian Crisis / M. Siiner et al. (eds.). *Language Policy Beyond the State*. S. I.: Springer International Publishing, 2017. P. 25–44.
- Silverstein M. Language structure and linguistic ideology / P. Clyne et al. (eds.). *The elements: A parasession on linguistic units and levels*. Chicago : Chicago Linguistic Society, 1979. P. 193–247.
- Smith A. D. The nation in history: Historical debates about ethnicity and nationalism. Hanover : University Press of New England, 2000. 122 p.
- Spolsky B. Language management. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 250 p.
- Spotti M. Modernist language ideologies, indexicalities and identities / L. Wei (ed.). *Applied Linguistics Review* 2. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2011. P. 29–50.
- Walsh J. Language policy and language governance: a case study of Irish language legislation. *Language Policy*. 2012. Vol. 11 (4), 323–341.
- Watson I. The Irish Language and the Media. *Sociolinguistics in Ireland* / R. Hickey (ed.). London: Palgrave Macmillan, 2016. P. 60–80.
- Woolard K. A. Language ideology. *Annual Review of Anthropology*. 1994. 23. P. 55–82.
- Woolard K. Introduction: Language ideology as a field of inquiry / B. B. Schieffelin, K. A. Woolard, P. V. Kroskrity (eds.). *Language Ideologies: Practice and Theory*. New York : Oxford University Press, 1998. P. 3–47.

Дата надходження до редакції: 22.04.2021

Дата надходження після доопрацювання: 09.06.2022

Дата затвердження редакцією: 16.10.2023

REFERENCES

- Abtashian R. M., McDonough Quinn C. (2017). Language Shift and Linguistic Insecurity. *Language Documentation & Conservation. Special Publication. Documenting Variation in Endangered Languages*. K. A. Hildebrandt, C. Jany, W. Silva (Eds.), (13), 137–151.
- Albury N. J. (2020). Language attitudes and ideologies on linguistic diversity. *Handbooks of Applied Linguistics*. A. C. Schalley, S. A. Eisenchlas (Eds.). Berlin; Boston: De Gruyter Mouton, 357–376.
- Anderson B. (2006). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso. 240 p.
- Besters-Dilher Yu. (2010). Sylni ta slabki storony Yevropeiskoi khartii rehionalnykh abo minorityarnykh mov: zakhidnoievropeiskyi dosvid. *Movoznavstvo*, (1), 94–99. [In Ukrainian].
- Blackledge A. (2000). Monolingual ideologies in multilingual states: Language, hegemony and social justice in Western liberal democracies. *Estudios de Sociolingüística*, (2), 25–45.
- Blommaert J. (2005). *Discourse: A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert J. (1999). The debate is open. *Language ideological debates*. J. Blommaert (Ed.). Berlin: Mouton de Gruyter, 1–38.
- Del Gaudio S. (2013). Russian as a non-dominant variety in post-Soviet states: a comparison. *Exploring Linguistic Standards in Non-Dominant Varieties of Pluricentric Languages*. R. Muhr, C. Amorós Negre, C. F. Juncal, K. Zimmermann, E. Prieto, N. Hernández (Eds.). Wien: Peter Lang Verlag, 343–362.
- Del Valle J. (2006). U.S. Latinos, la hispanofonía, and the language ideologies of high modernity. *Globalisation and Language in the Spanish-Speaking World*. C. Mar-Molinero, M. Stewart (Eds.). London; New York: Palgrave, 27–46.
- Edwards J. (1988). *Language, Society and Identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Estival D., Pennycook A. (2011). L'Académie française and Anglophone language ideologies. *Language Policy*. N 10, 325–341.
- Farr M., Song J. (2011). Language Ideologies and Policies: Multilingualism and Education. *Language and Linguistics Compass*, 5 (9), 650–665.
- Hálfðanarson G. (2005). From Linguistic Patriotism to Cultural Nationalism: Language and Identity in Iceland. *Languages and Identities in Historical Perspective*. A. K. Isaacs (Ed.). Pisa: Edizioni Plus, 55–67.
- Haugen E. (1966). Dialect, language, nation. *American Anthropologist*, (68), 922–935.

- Heller M. (1995). Language choice, social institutions and symbolic domination. *Language in Society*, (24), 373–405.
- Hilmarsson-Dunn A., Kristinsson A. P. (2010). The language situation in Iceland. *Current Issues in Language Planning*, 11(3), 207–276.
- Hobsbawm E. (2000). Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hogan-Brun G., Haug D. T. T., Kessler S. H. I. (2011). Processes of Language Standardization in Norway and Lithuania: A Comparative Analysis. *Nation und Sprache in Nordosteuropa im 19. K. Maier* (Ed.). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 241–257.
- Holmarsdottir H. (2001). Icelandic: A Lesser-used Language in the Global Community. *International Review of Education*, 47(3–4), 379–394.
- Johnson D. C., Ricento T. (2013). Conceptual and theoretical perspectives in language planning and policy: situating the ethnography of language policy. *International Journal of the Sociology of Language*, (219), 7–21.
- Judge A. (2007). Linguistic policies and the survival of regional languages in France and Britain. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kamusella T. (2009). The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kamusella T. (2006). The normative isomorphism of language, nation, and state: the case of Central Europe. *Nationalisms Across the Globe: An Overview of Nationalisms of State-Endowed and Stateless Nations*. W. Burszta, T. Kamusella, S. Wojciechowski (Eds.). Vol 2, 57–92.
- Kiramba L.K. (2018). Language ideologies and epistemic exclusion. *Language and Education*. N 32(2), 1–22.
- Kroskrity P. V., Field M. C. (2009). Introduction. Revealing Native Americans Language Ideologies. P. V. Kroskrity, M. C. Field (Eds). *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices, and Struggles in Indian Country*. Tucson: University of Arizona Press, 3–28.
- Kulyk V. M. (2007). Movni ideologii v ukrainskomu mediinomu dyskursi. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, (33), 321–338. [In Ukrainian].
- Lippi-Green R. (2012). *English with an accent: Language, ideology, and discrimination in the United States*. 2nd ed. London: Routledge.
- Mallikarjun M. (2018). Language Ideologies and Multilingualism: Discourses of the Loss of Language. *Language in India*. Vol. 18 (5), 269–290.
- McCrea P. S. (2015). Standard Republican French and French Nationalism. *Language — Nation — Identity: The «Questione della Lingua» in an Italian and Non-Italian Context*. E. Khachaturyan (Ed.). Cambridge Scholars Publishing, 8–28.
- Moreno-Fernandez F. (2011). The Cervantes Institute. *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. 2nd ed. M. Byram (Ed.). London: Routledge, 103.
- Omdal H. (2006). Language Planning: Standardization. *Sociolinguistics. Handbooks of Linguistics and Communication Science*. H. von Ulrich Ammon et al. (Eds.). Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2384–2394.
- Perelmutter R. (2018). Israeli Russian in Israel. *Languages in Jewish Communities, Past and Present*. B. Hary, S. Bunin Benor (Eds.). Berlin; Boston: Walter De Gruyter, 520–543.
- Philips S. U. (2015). Language Ideologies. *The Handbook of Discourse Analysis*. D. Tannen, H. E. Hamilton, D. Schiffrin (Eds.). 2nd ed. S. l.: John Wiley & Sons, 557–575.
- Piller I. (2015). Language ideologies. *The International encyclopedia of language and social interaction*. Tracy K., Ilie C., Sandel T. (Eds.). West Sussex: Wiley-Blackwell. Vol. 2, 917–927.
- Pujolar J. (2007). Bilingualism and the nation-state in the post-national era. M. Heller (Ed.). *Bilingualism: A Social Approach*. New York: Palgrave, 71–95.
- Rumsey A. (1990). Wording, Meaning, and Linguistic Ideology. *American Anthropologist*, 2(2), 346–361.
- Schiffman H. F. (1996). *Linguistic culture and language policy*. New York: Routledge.
- Septianasari L. (2017). Language Trajectory and Language Planning in Maintaining Indigenous Language of Lampung. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Vol. 82, 104–108.

- Siiner M., L'nyavskiy-Ekelund S. (2017). Priming Language Political Issues as Issues of State Security: A Corpus-Assisted Discourse Analysis of Language Ideological Debates in Estonian Media Before and After the Ukrainian Crisis. *Language Policy Beyond the State*. M. Siiner et al. (Eds.). S.l.: Springer International Publishing, 25–44.
- Silverstein M. (1979). Language structure and linguistic ideology. *The elements: A parsession on linguistic units and levels*. P. Clyne et al. (Eds.). Chicago: Chicago Linguistic Society, 193–247.
- Smith A. D. (2000). *The nation in history: Historical debates about ethnicity and nationalism*. Hanover: University Press of New England.
- Spolsky B. (2009). *Language management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spotti M. (2011). Modernist language ideologies, indexicalities and identities. *Applied Linguistics Review* 2. L. Wei (Ed.). Berlin; New York: Walter de Gruyter, 29–50.
- Walsh J. (2012). Language policy and language governance: a case-study of Irish language legislation. *Language Policy*. Vol. 11 (4), 323–341.
- Watson I. (2016). The Irish Language and the Media. *Sociolinguistics in Ireland*. R. Hickey (Ed.). London: Palgrave Macmillan, 60–80.
- Woolard K. A. (1994). Language ideology. *Annual Review of Anthropology*, (23), 55–82.
- Woolard K. (1998). Introduction: Language ideology as a field of inquiry. *Language Ideologies: Practice and Theory*. B. B. Schieffelin, K. A. Woolard, P. V. Kroskrity (Eds.). New York: Oxford University Press, 3–47.
- Yavorskaya H. M. (2011). Yazykovye konflikty i yazykovye ideologii v Moldove (na materiale analiza fokus-grupp). *Studia linguistica*, 5(1), 349–361. [In Russian].

Received: 22.04.2021

Received in revised form: 09.06.2022

Accepted: 16.10.2023

Bohdan AZHNIUK

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: azhniuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9496-1544>

LANGUAGE IDEOLOGY: SOCIOLINGUISTIC MEANING OF THE CONCEPT

The article discusses the sociolinguistic concept of language ideology against the background of the international and Ukrainian research of the subject. Language ideology is usually treated a set of widely held beliefs about the language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure and language practice. Language ideologies are not always clearly articulated and often include all kinds of assumptions about the nature of language and its use. Language ideology is shaped in the public discourse that involves a wide range of participants and it plays a significant role in the processes of language standardisation and in the formulation of language policy. Also discussed is the standard language ideology which refers to the belief that the variety that has its roots in the speech of the most powerful group in society is superior to other ways of speaking the language. Language ideology may be quite influential at the grassroots level and in the absence of formal law it can work as «policy with the manager left out».

The article also addresses the issue of the structure of language ideology as a complex multidimensional construction consisting of a set of ideologemes. It is assumed that the influence of individual ideologemes may increase or go down, depending on a variety of socio-political, economical, demographic and other variables. Presumably language ideology has a core part and a periphery where new ideologemes are generated some of which gain influence and some decline. Top-down language ideology is determined by the government policy while bottom-up ideology is generated by the civil society institutions, scientific and academic community, language activists, the media etc. Ukrainian and international experience demonstrate that top-down and bottom-up language ideologies may alternate or combine simultaneously or at different times.

Keywords: sociolinguistics, language ideology, language policy, language planning, language varieties, language standardisation.